

Iskustvo Gvatemale u suočavanju sa prošlošću Komisija za istorijsko razjašnjenje

Prevod predavanja Marlies Stappers¹
17.12.2008, Beograd

Ljiljana Hellman: Dobar dan i dobro došli. Imam čast da vam najavim našu današnju predavačicu. To je gospođa Marlies Stappers, koja je trenutno direktorka organizacije, nevladine organizacije, Impunity Watch, bazirane u Holandiji, koja trenutno ima projekte u Srbiji i u Gvatemali. Marlies je, inače, odličan poznavalac Latinske Amerike i Gvatemale, u kojoj je bila tokom samog sukoba, da bi kasnije, kada je uspostavljena komisija za istinu u Gvatemali, ona bila istražiteljka u toj komisiji. Danas će vam ona pričati o svom iskustvu u komisiji i o Gvatemali uopšte.

Marlies Stappers: Dobar Dan. Moj srpski nije tako dobar, pa će ovo predavanje biti na engleskom. Počecu time što ću reći da mi je veoma drago što sam ovde, i što mogu da vam pričam o iskustvu iz Gvatemale. Znam da su mnogi od vas ovde uključeni u RECOM, i da se zalažete za ovu komisiju. Zato se zaista nadam da će vam iskustvo iz Gvatemale biti od koristi. Pripremila sam ovo predavanje iz dva dela. Prvi deo će vam, vrlo sažeto, predstaviti pozadinu konflikta i posledice koje je imao po gvatemalsko društvo. Htela bih da vas sve pozovem da, ukoliko vam je nešto nejasno tokom prezentacije, ili ako biste o nekoj temi želeli da čujete više, slobodno postavljate pitanja, tako da od ovoga možemo da napravimo radni sastanak, i ja se zaista nadam da će vam to biti od koristi u radu. Kao što piše na prvoj stranici, u ovom predavanju ćemo se baviti potragom za istinom u Gvatemali, i podeliću sa vama iskustvo rada Komisije za Istorijsko rasvetljavanje. Tako se zvala komisija za istinu u Gvatemali. Kao što sam rekla, počecu tako što ću vam dati veoma kratak pregled oružanog sukoba u Gvatemali. Unutrašnji oružani sukob u Gvatemali je, zvanično, trajao od 1962. do 1996., i to je bio sukob između snaga države i gerile. 1962., po prvi put, gerila počinje da se pojavljuje u Gvatemali, i komisija je zato označila 1962. kao zvanični početak tog konflikta. Mislim da je važno imati u vidu da je konflikt u Gvatemali bio jedan od najbrutalnijih koje je Latinska Amerika ikada videla. Normalno, konflikti u Argentini, Čileu, čak i oni u El Salvatoru i Nikaragvi, mnogo su poznatiji u javnosti. Ali, ako poredimo ove konflikte sa onim u Gvatemali, zaista je dramatično videti mnogo veći broj ubijenih, i, takođe, ekstremno velike razmere nasilja i okrutnosti u Gvatemali. Komisija za istinu u Gvatemali je procenila da je, tokom konflikta, 200,000 civila poginulo ili nestalo, i da je među njima bilo i muškaraca, i žena i dece. Takođe, veoma važan element konflikta je da većina žrtava pripada poulaciji Maja, 83 posto. U tom periodu, počinjeni su razni zločini. Ali, oni koje se mogu istaknuti, jesu vansudska pogubljenja, masakri, nestanak osoba, mučenja i okrutni, nehumani akti, seksualno nasilje, ali i genocid nad majanskim grupama. I, od tih zločina, kada zvanično govorimo o sukobu, 93 posto možemo pripisati državi. Država uključuje i vojsku i paravojne grupe, kao i druge bezbednosne snage. Samo tri posto zločina može se pripisati snagama gerile, a za četiri posto nije moguće utvrditi ko je odgovoran. Ako pročitate izveštaj o Gvatemali, videćete da je komisija

¹ Marlies Stappers je bila istraživač u Komisiji za istorijsko razjašnjenje u Gvatemali.

zaključila da je Gvatemala, zapravo, počinila državni terorizam nad svojom populacijom, i to se mora posmatrati u okviru doktrine nacionalne bezbednosti, koja je postojala u okolnostima hladnog rata. SAD su imale veoma važnu ulogu, i ona je u vezi sa komunizmom u svetu i hladnim ratom, kao što sam rekla, ali, takođe, i sa onim što se nedavno odigralo na Kubi, tj. dolaskom Fidela Kastro na vlast. I, naravno, zbog toga su SAD bile veoma zabrinute oko toga šta bi moglo da se desi na kontinentu i u Gvatemali, koju su SAD videle kao svoje dvorište, tako da je za njih ona bila od posebnog značaja u sprečavanju širenja komunizma u regionu. To delom objašnjava i zašto su SAD bile vrlo zainteresovane za podršku represivnoj državi u Gvatemali u stvaranju svoje doktrine nacionalne bezbednosti. Veoma važan aspekt ove doktrine je percepcija neprijatelja kao prisutnog u zemlji. Iako armija normalno ima ulogu obezbeđivanja granica zemlje i zaštite od spoljašnjih pretnji, doktrinom nacionalne bezbednost je uspostavljen koncept unutrašnjeg neprijatelja. Prema toj doktrini, glavni neprijatelj je bila gerila, direktno, i protiv nje se trebalo boriti. Ali, to je uključivalo i populaciju koja je bila potencijalna društvena baza za gerilu, i to je prevashodno bila populacija Maja, jer je živela u uslovima ekstremnog siromaštva. Rasizam je bio prisutan u velikoj meri, tako da se verovalo da su, zbog svog siromaštva, više skloni simpatijama prema komunističkim vrednostima i uključivanju u borbu za socijalnu pravdu. Zato je čitava majanska populacija viđena kao potencijalni unutrašnji neprijatelj. Mislim da to, takođe, objašnjava brutalnost i razmere nasilja koje je počinjeno, posebno nad tom populacijom. Ako pogledate konflikt u Gvatemali, možete videti talase nasilja, i, kao što sam rekla, gerila se 1962. pojavljuje po prvi put. To je imalo puno veze sa nečim što je u Gvatemali nazvano sužavanje političkog prostora. U ranim šezdesetim, vidi se početak društvenog pokreta koji pokušava da ostvari više socijalne pravde za deo populacije koja je obespravljena. Kada su ti društveni pokreti počeli da se pojavljuju, tada, takođe, počinje i represija. U prvoj fazi, to je zapravo represija nad sindikalnim liderima, čelnicima društvenih pokreta i njihovim ljudima na univerzitetu, i oni su zaista zahvaćeni nasiljem i masovnom represijom. I, zbog sužavanja političkog prostora, sve više ljudi ne vidi drugi izlaz osim da nastavi društvenu borbu. Tada sve više ljudi počinje da gaji simpatije za gerilu i da se priključuje oružanoj borbi. Kada se to desilo, krug nasilja se skoro zatvara, i odgovor države postaje puno brutalniji, kako bi sprečio širenje simpatija za gerilu. Umesto da se upusti u vojni sukob sa gerilom, strategija je bila da se rat vodi protiv njihove potencijalne društvene baze, a to su lokalni starosedeooci. Tako vidimo da je period sa kraja sedamdesetih i početka osamdesetih obeležen sprovođenjem politike masakra u unutrašnjosti Gvatemale, nad populacijom Maja, i tada hiljade ljudi biva zbrisano sa mape. Čitave zajednice su spaljene do temelja i pobijene na brutalan način. Na osnovu vojnih izvora, i prema njihovoj vojnoj doktrini, to je bio period koji je nazvan kampanja pepela, i ona je opisana kao bukvalno spaljivanje zajednica do temelja. Upravo u tim godinama, kako je utvrdila Komisija za istorijsko rasvetljavanje, počinjen je genocid nad Majama. Posle perioda masakra, a to je, manje – više '82. – '83., vojska ulazi u novu fazu, u kojoj želi da kontroliše efekte masakra, u uslovima u kojima je, zapravo, društvena baza gerile uništena, i gerila više ne postoji kao vojna sila. Da bi osigurali da se takvo stanje održi, i da ljudima ne bi ponovo palo na pamet da se bave socijalnim pitanjima, vojska počinje da stvara politiku koja populaciju, zapravo, tretira kao ko-odgovornu za nasilje. To su nazvali stvaranjem militarizovanog mentaliteta u populaciji. Tako su ljudi u selima, većinom u selima u kojima su živele Maje, bili primoravani da

učestvuju u paravojnim jedinicama, da učestvuju u masakrima i raznim drugim zlostavljanjima, i to nad svojim komšijama, u okviru tih zajednica. Tako je teror postao trajni faktor u tim mestima, jer su žrtve i zločinci živeli zajedno. Neki su prvo bili žrtve, da bi posle bili primorani da postanu zločinci. To je bilo izgrađivanje neke vrste izopačenog mentaliteta, prema kome su ljudi koji su se borili za društvenu pravdu i pokušali da urade nešto za zemlju, kako bi ljudi živeli sa više dostojanstva, morali da plate ogromnu cenu. Nisu samo bili brutalno ubijani, već su čitave njihove porodice i zajednice pobijene. Sa druge strane, ljudi koji su zaista učestvovali u nasilju su nagrađivani, jer su otimali imovinu svojih komšija i upravo oni su dobili visoke položaje u lokalnim zajednicama. Te posledice vidimo u Gvatemali i danas. U ovom periodu, vojska je sprovodila politiku rata niskog intenziteta kroz kontrolu PAC-a, umesto upotrebom masovnog nasilja. Posebno u zajednicama za koje se mislilo da u njima i dalje postoji otpor. Tu je bilo najviše nasilja. Na primer, vojska bi otrovala vodu i ljudi bi umirali. Postavljane su mine, i ljudima koji su i dalje pokušavali da pružaju otpor bilo je veoma teško da opstanu. Mislim da je važno imati u vidu da je populacija Gvatemale, posebno populacija Maja, zaista siromašna, nema pristup resursima, i nije mogla da izbegne, na primer, u Evropu, dok žrtve iz Čilea i Argentine jesu imale tu mogućnost, i mogle su da obaveste svet o tome šta se u događalo u njihovim zemljama. Zato je sve što se u tim zemljama dogodilo izazvalo bes i veće reakcije. U Gvatemali, sa druge strane, svet nije video nasilje koje se dogodilo, i sve je to moglo da traje puno duže, i raseljena populacija je zapravo raseljena u granicama same Gvatemale. Ukoliko su imali sreće, neki su uspevali da pređu granicu sa Meksikom, i tamo je bilo dosta izbegličkih kampova, ali, u suštini, to je bio rat u kom su žrtve ostajale u zemlji ili na granici sa Meksikom. Kada je sve ovo sprovedeno i država je postala sigurna da je uspostavila sistem kontrole pod kojim populacija više nije sklona razmišljanju o socijalnoj borbi, vidi se početak faze tranzicije. Tako je 1985. donet novi ustav, po prvi put su održani izbori, i uspostavljena je civilna vlada. Ali, dok se ovo odigravalo, vojska je i dalje imala čvrstu kontrolu nad zemljom i nastavljala rat niskog intenziteta, koji je trajao sve do 1996. kada je konačno, zvanično potisan mir. 1985. počinje tranzicija, i 1996. je zvanično potisan mir. Tako '85., takođe, počinju mirovni pregovori između države i gerile. Ali, važno je imati u vidu da su ti mirovni pregovori nametnuti od strane međunarodne zajednice, i da je gerila bila nemoćna u tim pregovorima, jer se njihova oružana sila raspala, i nisu bili u stanju da nametnu snažne zahteve. To je, kako se vidi, bio veliki nedostatak u fazi mirovnih pregovora, i, uglavnom, samo međunarodna zajednica i UN imaju bitnu ulogu u uspostavljanju određenih kriterijuma. Mirovni pregovori se vode oko određenih ciljeva, i oni teže bavljenju uzrocima konflikta. Tako je, u period od 10 godina, potpisano 12 mirovnih sporazume, koji se tiču pitanja od značaja za populaciju. Tako se jedan od njih odnosi na ulogu vojske, jedan, koji smo mi podržavali, se bavi rasizmom, jedan se tiče *situacion agraria*, pitanja zemlje starosedelačkog stanovništva, i sve to su bila ključna pitanja. Ali, kada je reč o bavljenju institucionalnom reformom, pitanju ko kontroliše državu i koga ona štiti - to su pitanja koja ostaju netaknuta. Ni gerila, ni međunarodna zajednica, nisu se usudili da zaista pokušaju da primoraju državu da ljude koji su odgovorni za masovne zločine ukloni sa svojih položaja. Tako su mirovni sporazumi, jedan po jedan, potpisani, i to je bio vrlo dug proces. Na kraju, 1996., konačni mir je potpisan između gerile, a tada je bilo četiri gerilske grupe koje su se ujedinile u URNG, i vlade Gvatemale. Na brzinu ćemo preći preko onoga što je omogućilo da se ovaj sukob

desi. Mislim da postoji nekih nekoliko osnovnih uzroka koje treba naglasiti. Prvi, i jedan od najvažnijih, u vezi je sa postojanjem strukturalne nepravde, nejednakosti, i koncentracije bogatstva i političke moći u rukama malobrojne elite u Gvatemali. To se u Gvatemali često previđa, jer se koncentrišemo na državu i način na koji je odgovorna za zločine nad populacijom. Država je, zapravo, instrument u rukama tih elita, koje je koriste kao alatku za održavanje statusa quo, kako bi osigurali da se, u pogledu svog bogatstva i pristupa resursima, ništa ne promeni. Veoma važan aspekt je i rasizam, i on podrazumeva da država i elite zapravo uopšte ne brinu o zemlji kao takvoj. Na državu se gleda kao na neku vrstu izvora bogatstva za te elite, i država i zemlja se tako i koriste. Ali, kada je reč o pravima populacije, to pitanje nikada nije bilo zaista visoko na listi prioriteta. To, takođe, objašnjava anti-demokratsku prirodu političke tradicije u Gvatemali, i upravo o tome sam govorila. Država je, zapravo, uvek bila instrument u rukama tih elita, kojim su održavale status quo. Jedan drugi važan aspekt, kao što sam pomenula ranije, jeste hladni rat i uloga SAD-a. Počela je 1960-tih sa Kubom, i dobila je na značaju kada je počinjen genocid krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih, kada smo videli prve uspešne revolucionarne pokrete u Nikaragvi i El Salvadoru. Opet, da bi sprečili da se ista stvar dogodi i u Gvatemali, uloga SAD-a je podrazumevala i jaku podršku anti-revolucionarnoj doktrini, i SAD su aktivno trenirale vojsku Gvatemale u tehnikama mučenja i gušenju pobune, kako sistem zasnovan na statusu quo ne bi pretrpeo ikakve promene. Tako je 1996. potpisan mir, i sliku o tome kako Gvatemala izgleda danas možete da steknete na osnovu svega što sam rekla o stvaranju militarizovanog mentaliteta, na osnovu činjenice da počinio i žrtve žive zajedno, dok je društvo, pogotovo u unutrašnjosti zemlje, i dalje traumatizovano i podeljeno. To je, kao što ste svesni, zaista tragično, jer znači da oni koji su preživeli zločine, koji su videli kako je 18 ili 20 članova njihovih porodica brutalno pobijeno, žive zajedno sa počinioćima, koji ne samo da nisu kažnjeni, već ih vide kako žive u njihovim kućama, sa stvarima koje su otelet od njih. Ovo je ostala otvorena rana u društvu do danas. Takođe, mislim da je tragična posledica rata i to što su ljudi ubijani uz kriminalizaciju društvene borbe. Tako ljudi nisu bili samo pobijeni, već se o ubijanju govorilo kao o posledici njihovog verovanja, u nekom trenutku, u društvenu promenu i da njihovi životi mogu biti bolji. Tako, sve do danas, u Gvatemali vidimo da unutar populacije koja živi, danas više nego tokom rata, u uslovima ekstremnog siromaštva, sa minimalnim pristupom zdravstvu, obrazovanju i ostalim službama, vidimo da ljudi misle da želja za promenom života, za aktivnim političkim učešćem, kontrolom svog društva, - da sve to znači da bi mogli ponovo da plate cenu terora, onako kako su ga iskusili tokom rata. Još jedan važan problem tranzicione faze u mirovnom procesu je taj da u Gvatemali nismo videli ikakvo ozbiljno zadovoljenje pravde u vezi sa počinioćima. U Gvatemali je počinjen genocid, u Gvatemali je brutalno pobijeno 200,000 ljudi. Uspešnog krivičnog gonjenja još uvek nema. Možda je bilo nekoliko presuda u Gvatemala Sitiju, i, ako su izvedene do kraja, izricane su samo manje ozbiljnim počinioćima. Ovakav nedostatak pravde i institucionalne reforme, pri čemu državne institucije nisu očišćene od počinilaca, znači da mnogi počinioći i dalje drže pozicije vlasti, u okviru države ili paralelno njoj. I, pošto nikada nisu odgovarali, to takođe znači i da se njihov mentalitet nije promenio kada je reč o ličnom bogaćenju. Tako se veruje da su mnogi bivši počinioći sada pristupili organizovanom kriminalu, na primer, koji neobuzdano divlja u Gvatemali, i da državu i dalje koriste kako bi izbegli odgovornost, samo ovaj put ne iz ideoloških razloga, već zbog ilegalnih, kriminalnih interesa. Takođe, vidimo da se u Gvatemali i dalje sprovodi

etničko čišćenje, koje je u osnovi usmereno ka mladima, ka marginalizovanoj omladini u društvu, koja živi u *favelama* na ivicama grada ili u unutrašnjosti zemlje. Takođe, ljudska prava se i dalje krše. Tako organizacije sa kojima saradujemo, koje se u ime žrtava bore za utvrđivanje odgovornosti i pokušavaju da primoraju zemlju da se suoči sa porošlošću - bivaju izložene stalnim pretnjama, i za taj posao je potrebno zaista puno hrabrosti. I, naravno, možda najvažnija stvar, jeste to da danas u Gvatemali vidimo zemlju koja je pretrpela tragičan sukob, u kojoj san ljudi o društvenim promenama i borba za njih nisu dali ikakve rezultate, vidimo rasizam koji i dalje postoji, vidimo status quo, elite koje i dalje drže vlast u svojim rukama, dok populacija, kao što sam rekla, živi u većem siromaštvu nego ranije. Tako, sa ovim uvodom o Gvatemali, stižemo do nečega što je zvanično nazvano Komisija za utvrđivanje prošlih povreda ljudskih prava i akata nasilja koji su izazvali patnje naroda Gvatemale. U Gvatemali se ona zove CEH, ili Komisija za Istinu, i ona je deo mirovnog sporazuma. Kao što sam rekla, potpisano je 12 sporazuma. Jedan od njih je bio i uspostavljanje ove komisije, i potpisan je u Oslu 1994., uz prisustvo međunarodne zajednice, posebno UN-a. Kada je Komisija za Istinu u Gvatemali osmišljavana i kada je potpisivan sporazum, taj proces moramo uporediti sa događajima u El Salvadoru, zato što je El Salvador nedavno pre toga imao svoju komisiju za istinu. Iskustva iz El Salvadora su veoma jasna, posebno u svestima vojske i ljudi koji su učestvovali u mirovnim pregovorima. Tako su lekcije naučene iz te komisije uticale na izgled CEH-a u Gvatemali. Iako je mirovni sporazum postignu 1994., komisija zvanično nije mogla da počne sa radom sve dok sporazum nije formalno potpisan. To je trajalo do kraja '96., što znači da je pokretanje komisije zapravo počelo 1997., i tri meseca je bilo potrebno za pripreme, nakon čega je komisija i formalno uspostavljena.

Mandat *Comisión para el Esclarecimiento Histórico*, Komisije za Istorijsko Rasvetljavanje, CEH.

Postojala su, zapravo, tri glavna pitanja koja su usmeravala rad CEH-a. Prvi cilj je bio rasvetljavanje, uz potpunu objektivnost, jednakost i nepristrasnost, povreda ljudskih prava i akata nasilja koji su izazvali patnje za populaciju Gvatemale, u vezi sa unutrašnjim oružanim sukobom. Pod povredama ljudskih prava podrazumevane su povrede od strane države, i akti nasilja, pripisani državnim organima. Drugo, od komisije je traženo da sačini izveštaj na osnovu rezultata istrage i da ponudi objektivnu analizu, koja bi omogućila rasvetljavanje onoga što se u ovom periodu dogodilo, uključujući unutrašnje i spoljne faktore. Izveštaj je trebalo da bude predat stranama u sporazumu kada bude sačinjen, i Generalnom sekretaru Ujedinjenih Nacija, a tada je na tom položaju bio Kofi Annan, koji je trebalo da objavi izveštaj. I, treće, od komisije je traženo da formuliše konkretne preporuke koje bi doprinele miru i nacionalnoj harmoniji u Gvatemali. Zatim bi te preporuke trebalo da budu posebno usmerene ka očuvanju sećanja na žrtve, promociji kulture međusobnog poštovanja i zaštite ljudskih prava, i ojačavanju demokratskih procesa u zemlji. Strane su se sporazumele da istrage obuhvati period od početka oružanog konflikta 1962. do potpisivanja mirovnog sporazuma 1996. Mislim da bi bilo dobro da pogledamo ograničenja tog mandata, i jedna od glavnih zamerki, posebno od strane civilnog društva, odnosila se na nemogućnost komisije da utvrđuje pojedinačnu odgovornost u svom radu, izveštajima i preporukama. To je značilo da komisija, iako bi dobila podatke o pojedinačnoj odgovornosti za zločine, ne bi mogla da navede ta imena u svom izveštaju. Takođe, komisija, izveštaj koji je proizvela i

informacije u njemu, nisu mogli imati ikakve pravne posledice, niti su mogli dovesti do krivičnog gonjenja. Mandat komisije je dodatno oslabilo i to što državne institucije nisu bile obavezne da saraduju sa komisijom, ili da joj predaju podatke. Tako je svaki oblik saradnje, svako ko je želo da saraduje sa komisijom, to morao da uradi na dobrovoljnoj osnovi. U dodatku je apelovano na dobru volju svih državnih institucija da saraduju, iako je, zapravo, veliki nedostatak komisije bio upravo to što nije mogla da primora državu na saradnju. Na kraju, takođe, životni vek komisije je bio veoma kratak. U početku joj je dato joj je samo šest meseci da okonča svoj rad, uz mogućnost produžetka mandata za još šest meseci. Ali, ni tih dodatnih šest meseci nije bilo sigurno, već je bilo potrebno tražiti odobrenje kroz jednu vrlo birokratsku proceduru. Zato je to viđeno kao veoma kratak period, uzevši u obzir ogromnu količinu vremena koja je komisiji bio potrebna i veliki broj zločina koji su u ovom periodu počinjeni.

Uloga civilnog društva u stvaranju CEH-a.

Dok su mirovni pregovori trajali, kao što sam rekla, to je u osnovi bio proces koji se odigravao između gerile i države. Vojske su imale veoma aktivnu ulogu u ovim pregovorima, a međunarodna zajednica, u suštini Ujedinjene Nacije, imale su posrednu pregovaračku ulogu. Građansko društvo je imalo ogroman interes u mnogim od tih pitanja, ali nije bilo prisutno za pregovaračkim stolom, tako da je njegova uloga bila na neki način sporedna u odnosu na taj proces. Kada se čulo za komisiju koja je uspostavljena u El Salvadoru, i onome što je urađeno u Argentini i Čileu, civilno društvo je verovalo da je to veoma važan instrument za zemlju, kako bi se ostvario napredak u svim aspektima utvrđivanja istine. Zato su uporno pokušavali da utiču na mandat. Na primer, bili su veoma zainteresovani za to da mandat komisije uključi imenovanje počinitelja, da ima sudske posledice, i da mu se obezbedi puno više vremena za sprovođenje. Kada su, na kraju, videli konačni mandat, bili su veoma, veoma razočarani, i veoma kritični prema rezultatima. Civilno društvo u Gvatemali, rekla bih, iako veoma oštećeno posledicama rata, ipak je veoma jako i zna kako da podigne svoj glas. Tako je nezadovoljstvo, posebno ovim sporazumom, proizvelo ogromnu krizu i zamalo potpuno zaustavilo mirovne pregovore. Posledica slabog mandata, tj. onoga što je smatrano slabim mandatom komisije, bila je i aktivnija uloga Katoličke Crkve. Katolička Crkva ima kancelariju za ljudska prava, koja se u Gvatemali zove ODA, i njen direktor, biskup Gerardi, bio je veoma zabrinut ograničenjima mandata, pogotovo vremenskim ograničenjima. Pošto mir još uvek nije bio formalno potpisan, mislio je da bi bilo dobro da Katolička Crkva počne pripremi rad za komisiju. Tako su pokrenuli svoju sopstvenu komisiju za istinu, koja se zvala REMI, i organizovali su ogromnu operaciju kako bi prikupili svedočenja širom čitave zemlje. Mora se reći da je REMI uradila neverovatan posao, i da je bila veoma važna za rad kasnije, zvanične komisije za istinu, u ohrabriranju ljudi da svedoče. Očigledno, Katolička Crkva, na osnovu svoje prirode, ali i zato što je Gvatemala u velikoj meri katolička zemlja, imala je svoju infrastrukturu širom zemlje. U zemlji koja je do te mere zahvaćena strahom i terorom, takva infrastruktura je zaista pomogla u ohrabriranju ljudi da svedoče, da se upoznaju sa idejom o tome zašto je komisija za istinu bitna, zašto je prevazilaženje prošlosti važno, i veliki broj ljudi je saradivao sa REMI komisijom. Komisija za Istinu u Gvatemali, kao što sam rekla, počela je sa radom 1997., a izveštaj Katoličke Crkve je objavljen aprila 1998., 26. aprila. Dva dana posle prezentacije, i to je bio veoma bitan trenutak, biskup

Gerardi je brutalno ubijen. Tokom konflikta, ljudi su bili ubijani u kampanji selektivne represije, i važni lideri su eliminisani. To je rađeno na vrlo demonstrativan način. Ukoliko je neko, recimo, pisac, i ako bi bio ubijen, njegovo telo bi bilo nađeno sa odsečenim rukama, kako bi se poslala poruka. Veruje se da je biskup Gerardi, pošto je bio viđen kao neko ko govori za žrtve ovih strašnih zločina, iz tog razloga nađen mrtav sa lobanjom koja je bila potpuno smrvljena udarcima velikim kamenom. Tako je za društvo Gvatemale, nekoliko godina posle konflikta, to bio veliki udarac, i ljudi su tu poruku shvatili zaista bukvalno. Ona je, očigledno, imala ogroman uticaj na žrtve, koje su, takođe, to shvatile kao poruku njima samima. Tako smo, kada se počelo sa prikupljanjem svedočanstava, bar u unutrašnjosti zemlje, bili suočeni sa tim strahom koji je bio ojačan ubistvom biskupa Gerardija, i, u mnogim zajednicama, ljudi su zaista strahovali za svoje živote, i verovali da saradnja sa komisijom može direktno da izazove veoma ozbiljne posledice po njihovu bezbednost. Takođe je bitno reći da je CEH, kada je osmišljavala svoj rad, imala konsultacije sa građanskim društvom, i ono je dobilo priliku da punudi savete i shvatanja o komisiji, i načinu na koji njen posao treba organizovati.

Integracija komisije.

U mirovnom sporazumu, predviđeno je da komisiju čine tri člana. Prvi, i predsedavajući komisijom, trebalo je da bude neko iz međunarodnih okvira, i njega je imenovao Generalni Sekretar UN-a, i postavljen je Christian Tomuschat. Tomuschat je nemački profesor prava, i bio je nezavistan stručnjak pri Gvatemali, tako da je o Gvatemali znao dosta, i generalno je bio viđen kao vrlo dobar izbor za tu funkciju. Dodatno, imenovana je Otilia Lux de Cotí. Ona je majanski učenjak, i, prema mandatu, predsednik univerziteta Gvatemale je napravio kratku listu kandidata, iz koje je Tomuschat izabrao nju kao drugog člana komisije. Treći član komisije, na osnovu mandata, trebalo je da bude građanin Gvatemale besprekornog ugleda, neko ko je imao važnu ulogu u promociji ljudskih prava u zemlji, i ko nije bio umešan u konflikt bilo na koji način. Njega je, takođe, birao Tomuschat. Kada je komisija počela sa radom, što je često slučaj sa telima UN-a, nije imala novac za svoj rad, niti je imala infrastrukturu. Ali, i mislim da je to bio veoma važan trenutak, kada je komisija uspostavljena, članovi komisije su uputili formalni zahtev vladi Gvatemale i međunarodnoj zajednici da finansiraju komisiju. Uskoro, mnoge zemlje su izašle sa novcem i efektivno doprinele uspostavljanju komisije. Ukupna suma troškova komisije u Gvatemali je bila oko 10 miliona dolara, i 10 posto toga, uključujući i zgrade, itd., obezbedila je država, što je takođe bilo propisano sporazumom. Ostatak novca je obezbedila međunarodna zajednica. Komisija je, da bi mogla da funkcioniše širom zemlji, zatražila pomoć od političkog odseka Ujedinjenih Nacija, od DOA i UNOPS-a, tela UN-a koja obezbeđuju pomoć projektima, i dat im je mandat da rukuju svim pitanjima u vezi sa osobljem, administracijom i finansijama. UN su, takođe, komisiji obezbedile veliki broj stručnjaka, jer, pošto je mandat komisije bio veoma širok, bili su joj potrebni stručnjaci za konkretna pitanja, i njih je obezbedio UN. Komisija je organizovala svoj rad na nekoliko nivoa, i njom je rukovodio centralni tim koji je sastavljen. Tomuschat je bio član centralnog tima, kao predsedavajući komisije. U centralni tim su uključeni koordinator za sačinjavanje izveštaja i direktori istrage i operacija. U prvoj fazi, kada je komisija imala najviše osoblja, zapošljavala je 273 ljudi, profesionalaca, osoblja za podršku i obezbeđenje. Od tog osoblja, 142 ljudi su bili iz

Gvatemale, a 131 je došlo iz 31 strane zemlje. To je bila eksplicitna odluka da se kombinuje osoblje iz Gvatemale i van nje, i pitanje neutralnosti komisije, i straha u zajednicama, stalno se držalo u vidu prilikom uspostavljanja ravnoteže između lokalnog i stranog osoblja, kako bi se obezbedila nezavisnost komisije, ali i da bi moglo da se računa na lokalne stručnjake, koji su, očigledno, neophodni za ovu vrstu posla. Komisija je imala centar za dokumentaciju, koji je bio dostupan istražiteljima, i bazu podataka u kojoj su prikupljeni svi slučajevi. Postojao je tim za istorijsku analizu koji je radio od početka do kraja komisije. Postojao je i pravni tim koji je procenjivao predmete koje su istražitelji prikupili, ali i davao pravne savete žrtvama ukoliko bi one to tražile. U fazi istrage, koja je trajala četiri i po meseca, CEH je uspostavila 14 regionalnih kancelarija širom zemlje. Gvatemala ima populaciju od, manje-više, 15 miliona ljudi, i mnogi od njih žive u unutrašnjosti zemlje, a to su veoma nepristupačna područja. Da bi se osiguralo da žrtve imaju pristup komisiji, bilo je veoma važno imati kancelarije po čitavoj zemlji. I, paralelno, CEH je pokrenuo kampanju putem radija, pamfleta i televizije, kojom je pozivao ljude da svedoče i saraduju sa komisijom. Ja sam, lično, radila u jednom od najperiferijih područja zemlje, i to je bilo područje koje, zaista, nije imalo ikakvu infrastrukturu. Da bismo došli do žrtava, obično smo morali da pešačimo desetak sati. Nije bilo puteva, bilo je samo blata. I, kada bismo stigli u ta mesta, našli bismo ljude koji uopšte nisu bili svesni da je potpisan mirovni sporazum u Gvatemali, niti da postoji komisija za istinu. Često bismo zatekli žrtve i počiniocima kako žive zajedno. To je bila veoma nepovoljna situacija za prikupljanje iskaza od ljudi. Tokom tog perioda istrage, naši istražitelji su posetili više od 2,000 mesta u Gvatemali, i prikupljeno je skoro 8,000 iskaza. Takođe, kao posledica raseljavanja, iskazi su prikupljeni i u Meksiku, u izbegličkim kampovima, u SAD-u i Kanadi, gde su neke od žrtava živele, a neki su prikupljeni i u Evropskim zemljama. U svim takvim slučajevima, mnogi od iskaza su prikupljeni uz pomoć NVO-a u tim zemljama. Tako su NVO u SAD-u, ili u Kanadi i Meksiku, ponudile svoju pomoć i olakšavale prikupljanje svedočenja. Takođe, za komisiju je veoma bitna i inicijativa Katoličke Crkve za utvrđivanje istine, koja je takođe napravila široku bazu podataka, a o značaju REMI-a za rad komisije sam već govorila. U Gvatemali je postojala još jedna organizacija pored CEH, i ona je, takođe, tokom rata počela da pravi bazu podataka o žrtvama zločina koji su počinjeni. Sve baze su ustupljene komisiji za istinu, i one su integrisane i povezane sa bazom CEH. Konačan broj žrtava počinjenih zločina i masakra, koji sam pomenula na početku, rezultat su kombinovanja podataka svih ovih organizacija.

Vrste kršenja ljudskih prava koje je CEH istraživala.

Istražitelji komisije za istinu su, naravno, imali svoju metodologiju, i zločini kojima smo se bavili su kršenja ljudskih prava i akti nasilja koji doveli do smrti, a u okviru toga su postojale kategorije vansudskih pogubljenja, masakra, smrti izazvane prinudnim raseljavanjem, smrti civila u ratnim dejstvima, smrti civila kao posledica indiskriminativnih napada, smrti izazvane upotrebom mina ili upotrebom ljudi kao živih štitova. Vojska je to radila često. Ukoliko bi negde očekivali napad gerile, uvek, ili često, bi vodili sa sobom civile koji bi služili kao štit. Pored ubistava, komisija se bavila kršenjima ljudskih prava i aktima nasilja koji su izazivali ozbiljne povrede, a tu je, takođe, postojala pod-kategorizacija koju sam navela i za ubistva. Primenjena je i na ozbiljne povrede. Zatim, bavili smo se slučajevima nestalih osoba, i tu smo pravili

razliku između nestanka osoba kao posledice nasilja, i slučajeva u kojima razlozi nisu razjašnjeni. Bavili smo se slučajevima mučenja, okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg tretmana, seksualnim nasiljem, kidnapovanjem, i ostalim. Među njima se ističu pretnje ljudima, spaljivanje *milpe*, koja je veoma važna za kulturu Maja – u njoj Maje gaje *maize*, koja je u njihovim očima sveta, i predstavlja osnovu njihovog opstanka. Spaljivanje *milpe* je doživljavano kao čin genocida. Ponekad je bilo zaista impresivno videti, kada bismo otišli da prikupimo svedočanstva Maja, da bi ljudi, pošto bismo ih pitali o tome šta im se desilo u ratu, rekli da je *milpa* uništena, i rasplakali se zbog toga. Posle bi, takoreći uzgredno, rekli i da je dvadesetak članova njihove porodice takođe ubijeno. Bavili smo se i lišavanjem slobode, prinudnim mobilisanje i ubijanjem zarobljenika. Prepreka tokom faze istrage je bilo još, ali ovo će vam dati neku predstavu o tome sa čim smo bili suočeni. Očigledno, četiri i po meseca je prekratak period za prikupljanje iskaza, posebno u tim nepristupačnim područjima. Morate uzeti u obzir i da populacija, koja je prošla kroz takve traume, koja živi zajedno sa počinioćima i stigmatizovana je u društvu, nema poverenje u ljude koje ne poznaje i veoma teško se pred njima otvara i svedoči. Zato je na kraju, čini mi se, veliki broj ljudi odlučio da ne svedoči i da ne rizikuje. Možda je, uz više vremena i mogućnosti za izgrađivanje poverenja, to moglo da izgleda drugačije. Kao što sam rekla, to je posebno uticalo na rad u najmarginalnijim područjima, u kojima su, tragično, žrtve bile i najviše pogođene nasiljem. Bili smo suočeni sa teškoćama i u potrazi za zvaničnim dokumentima državnih institucija i, takođe, izjava počinilaca, zato što komisija nije mogla da primora institucije na saradnju. Tako bismo prikupili puno svedočenja o masakrima ili zločinima koji su počinjeni u raznim delovima regiona, ali, kada bismo se obratili vojsci u pokušaju da dođemo do vojnih dokumenata, ili do informacija o tome koja je jedinica bila raspoređena gde u nekom trenutku, ispostavilo bi se da je to nemoguće i nikada ne bismo dobili podatke. Takođe, nikada nismo dobili uvid u vojne planove, niti pristup informacijama, kada je reč o aspektima pravnog sistema. Uspeli smo da prikupimo nekoliko izjava vojnih kadrova, ali sve te izjave su date na dobrovoljnoj osnovi, i, očigledno, odražavale su veliki strah tih ljudi od reakcije njihovih sopstvenih institucija ukoliko bi svedočili. Ali, ipak je važno reći da jesmo uspeli da dođemo do važnih svedočanstava od samih počinilaca, u smislu njihovog značaja za utvrđivanje činjenica u vezi sa počinjenim zločinima. Takođe, važno je reći, čini mi se, i da je CEH imao pred sobom veoma težak posao, jer je prva stvar koju je trebalo uraditi bila razvijanje metodologiji kojom bi se istražitelji rukovodili u svom poslu. Tako smo svi imali *fiche*, a to je bio formular u koji je trebalo upisati sve informacije, koji je sadržao pitanja koja je trebalo postaviti, ali, te informacije nisu bile dovoljne. Takođe, na primer, nije bilo jasno kako se takve informacije prikupljaju. Puno ljudi je pravilo sažete izvode, umesto da doslovno beleži svedočanstva. I, na kraju, kada smo počeli da pišemo izveštaj, upravo te reči ljudi su bile najbogatije, i zaista su opisivale užase počinjene u Gvatemali. Da smo unapred imali ta iskustva, mislim da bismo mogli da razvijemo mnogo bolju metodologiju, koja bi bila bolje prilagođena prikupljanju informacija. Takođe, imajući u vidu činjenicu da su mnogi svedoci bili nepismeni i da su se izražavali na najrazličitije načine, ako se od svedočanstava naprave kratki izvodi, veliki deo proživljavanja tih događaja, ili uticaja počinjenog nasilja na kulturu, čini mi se, nije ostajao zabeležen na ispravan način. Takođe, veoma važan i, rekla bih, tragičan aspekt, bio je i nedostatak nastavka rada sa žrtvama. Na osnovu svog iskustva, ako bismo posetili mesto, stigli bismo tamo posle dugog pešačenja, i održali bismo govor zajednici

kako bismo objasnili šta je komisija i ubedili ljude da svedoče. Ali, za mnoge od njih, one koji su izašli sa svedočastvima, to je bio prvi put da su govorili o tim zločinima. To nisu bili jednostavni zločini, bili su tako zastrašujući da su ljudi, veoma često, doživljavali nervni slom kada su svedočili. Sledećeg jutra, ili čak iste večeri, mi bismo odlazili, iako smo znali da ostavljamo ljude u svojim mestima, bez ikakvog mehanizma psihološke podrške, ili čak osnovne zaštite. To je stvorilo dosta problema za istražitelje zato što bi, očigledno, osećali odgovornost za te ljude, ali odgovarajući mehanizmi tada nisu bili osmišljeni ili uzeti u obzir u dovoljnoj meri. I, naravno, bez njih, možete i sami pretpostaviti da je puno žrtava odlučilo da ne svedoči. Još jedan aspekt nedostatka nastavka rada sa zrtvama je zasnovan na marginalizaciji i teškoći pristupa tim ljudima. Mi bismo ih, prikupljajući njihove iskaze, ubedili i dali im očekivanja u pogledu značaja komisije za čitavu zemlju, ali, kada je izveštaj objavljen, bilo bi nemoguće o tome obavestiti žrtve. Tako su one svedočile, ali, na kraju, mislim da značaj izveštaja i svega što je uradio za njih i njihove živote, njima nije bio vidljiv. Mislim da je veoma važno razmišljati i o načinima i mehanizmima kojima bi se žrtvama predložili rezultati komisije, i koji bi ih uključili u trajan proces, kako bismo nešto naučili, na osnovu rezultata i njihovog značaja za gvatemalsko društvo i žrtve. Zatim, naravno, za rad u multikulturalnom društvu, sa puno nepismenih i u kom je strah bitan faktor, veoma je bitno da istražitelji budu obučeni u svim tim elementima. Istražitelji jesu prošli neku obuku, ali, čini mi se, ona nije bila dovoljna za tako kompleksnu situaciju. Posle istražne faze, posle tih četiri i po meseca, sve regionalne kancelarije su bile zatvorene, i počelo se sa pisanjem izveštaja. Tako je broj osoblja sa preko 200 smanjen na oko 100, i svi oni su radili u Gvatemala Sitiju, u jednoj zgradi. U toj fazi, CEH je bila organizovana u tri glavna odeljenja. Postojalo je odeljenje za sistematizaciju podataka, objasniću kasnije od čega se ono sastojalo, postojalo je tematsko odeljenje, koje je, zapravo, bilo zaduženo za pisanje samog izveštaja, i imali smo i odeljenje nadležno za formulaciju preporuka. Zatim, bilo je odeljenja za podršku, operacije i informisanje javnosti, koje je obavestavalo društvo o napretku koji je ostvaren u radu. Odeljenje za sistematizaciju podataka se sastojalo od tima koji je bio zadužen da pregleda sve slučajeve koje su istražitelji dokumentovali i da ih oblikuje kako bi bili uključeni u izveštaj. To je, takođe, podrazumevalo veoma kompleksan proces primene kriterijuma na slučajeve kako bi se utvrdilo da li su osnovani, i oni bi se zatim našli u izveštaju. Zatim, postojao je tim koji se bavio slučajevima za primer. To su slučajevi koje je komisija isticala zato što su ilustrovali nasilje koje je počinjeno, ili zato što su obeležavali promene u intenzitetu nasilja, ili iz nekih drugih razloga koji su ih činili značajnim. Takvi slučajevi su omogućavali da se društvu predloži nasilje koje je počinjeno. Zatim, naravno, postojalo je odeljenje za skladištenje podataka, koje je proizvodilo sve grafikone i statistiku. U dokumentacionom centru, imali smo tim zadužen za istoriju i analizu konteksta. To je bio važan deo izveštaja. Postojalo je odeljenje za sistematizaciju izjava ključnih svedoka. Mnogi ključni svedoci, širom zemlje, iz raznih područja, bili su identifikovani i prikupljene su njihove izjave, i ti podaci su sistematizovani kako bi se koristili u izveštaju. Postajalo je i odeljenje za analizu državnih dokumenata. Govorili smo o ulozi SAD-a, o deklasifikaciji dokumenata, i ovo odeljenje ih je analiziralo. Takođe, traženi su podaci i od Izraela, Tajvana i Kube, zbog njihove uloge u konfliktu. Međutim, tu nije bilo velikog napretka. Podaci nisu dostavljeni. Zatim, kao što sam rekla, postojalo je odeljenje za pravne savete, koje bi, takođe, utvrđivalo postojanje pravnih osnova u

predmetima. Tematsko odeljenje je, zapravo, napisalo izveštaj i on se sastojao od tri glavna poglavlja. Postojalo je još jedno poglavlje koje se bavilo poreklom i uzrocima oružanog konflikta. Strategija i mehanizmi nasilja – to je poglavlje u kom su opisane konkretne povrede ljudskih prava i nasilni akti. I, imali smo poglavlje o posledicama i efektima nasilja, o tome kako se nasilje odrazilo na populaciju i društvo danas. Postojalo je i odeljenje u kom sam ja radila, i napisala sam tri poglavlja za taj deo izveštaja. Na kraju, imali smo odeljenje za preporuke, i to je bila jedinica koja je prikupljala svedočanstva i vršila pregled datih izjava, kako bi identifikovala i proizvela preporuke. Takođe, pri kraju pisanja izveštaja, nekoliko meseci pre nego što je završen, odrganizovana je ogromna konferencija na koju su pozvani svi ključni sektori društva, i učestvovalo je više od 100 ljudi. Udruženja žrtava, civilno društvo i državni organi bili su prisutni kako učestvovali u formiranju preporuka za buduću politiku. U poslednjoj fazi, osoblje je dodatno redukovano, i to je bila faza u kojoj je izveštaj već bio napisan. Manji tim za koherentnost, kako je nazvan, pregledao je izveštaj kako bismo bili sigurni da su poglavlja među sobom povezana. 25. februara 1999., posle osam meseci rada, nakon što joj je mandat produžen za šest meseci, komisija je objavila izveštaj. Izveštaj je nosio naslov «sećanje na tišinu», koji, čini mi se, odlično opisuje situaciju i ono što su ljudi osećali u vezi sa ratom. Izveštaj je predstavljen javnosti, i organizovana je ogromna ceremonija u gradskom centru, uz prisustvo svih sektora društva. Ali, zbog ubistva biskupa Gerardija, zato što je to bila zvanična komisija UN-a i zbog svog ograničenog mandata, opšte uverenje u javnosti bilo je da izveštaj neće biti dobar. Ljudi su bili veoma zabrinuti da će izveštaj biti slab zato što će imenovati počinioce, i da će biti veoma, veoma pažljiv u vezi sa tim što bi imao da kaže o uzrocima rata, i aktima koji su počinjeni. Kada je ceremonija počela, sećam se toga vrlo jasno, bila su prisutna razna udruženja žrtava sa svojim transparentima... Izvinjavam se, u pravu ste, trebalo je da stoji 1999. Hvala. Dakle, ljudi su došli da bi, zapravo, napravili skandal, i na ceremoniji se osećala napetost. Predstavnici vojske i vlade su bili prisutni, kao i razni ministri koji su za te zločine bili odgovorni, dok su žrtve bile na spratu iznad, i ispred zgrade, zato što nisu mogli svi da stanu u salu. Hiljade ljudi je došlo iz unutrašnjosti i, zaista, namera je bila da se napravi manifestacija, ukoliko se ispostavi da je izveštaj razblažen. Ali, kada su članovi komisije počeli da čitaju zaključke, polako ste mogli da osetite kako napetost nestaje, jer je izveštaj izneo vrlo oštre zaključke o onome što se odigralo, dotakao se uzroka koji su izazvali konflikt i izričito naglasio da je počinjen genocid. Niko, zaista, nije očekivao da će komisija imati hrabrosti to da kaže. Tako se mogla osetiti promena u situaciji putpune napetosti, i ljudi su počeli da plaču i grle jedni druge, i to je izgledalo zaista impresivno. Zatim je nastupio trenutak da izveštaj bude predat vladi. Predsednik je ustao i izašao iz sale na zadnji izlaz, sa celom vojnom svitom iza sebe, i odbio je da prihvati izveštaj. Kasnije, pojavile su se teorije, koje su ljudi bliski tadašnjoj vlasti potvrdili, da bi činjenica da je komisija izričito pomenula genocid, ukoliko bi vlast prihvatila izveštaj i njegov sadržaj, otvorilo mogućnost za pokretanje mnogobrojnih tužbi protiv države, što bi za nju podrazumevalo ogromne troškove. Tako vlada nije prihvatila izveštaj, ali za društvo je to bio veoma važan trenutak. Jedan od najimpresivnijih trenutaka koje sam doživela živeći godinama u Gvatemali. Ulivao je nadu da bi stvari u Gvatemali, možda, mogle da počnu da se menjaju. Izveštaj je preveden na devet jezika Maja, kojih inače ima 23, i na engleski. Mislim da su ljudi imali puno primedbi na činjenicu da je preveden samo na devet lokalnih jezika, ali ipak bih rekla da je to bio

važan korak. Problem je, očigledno, bio i to što je veliki broj ljudi koji govore nekim od tih devet jezika Maja nepismeni, i nije u stanju da pročita izveštaj. Kada je izveštaj objavljen, u suštini, svi primerci su ostali u glavnom gradu, i nije postojala aktivna politika distribucije, niti rada sa žrtvama na osnovu materijala iz izveštaja. Takođe, zaključci su objavljeni u dve novine. Čitav izveštaj se pojavio u novinama kao dodatak, i tako je bio objavljen. Na brzinu ćemo preći preko glavnih zaključaka izveštaja. Komisija je utvrdila da je država koristila disproporcionalno nasilje prema civilnoj populaciji, i da je to neprihvatljivo zato što vojna pretnja režimu nikada nije postojala. I, sužavanje političkog prostora, kao što sam rekla, viđeno je kao glavni razlog za prelazak društvenih pokreta u ilegala i nastanak gerile. Kao odgovorna za usvajanje koncepta unutrašnjeg neprijatelja i doktrine nacionalne bezbednosti, kojom se sprovodila represija nad stanovništvom, istaknuta je, ne samo država, već i elita u Gvatemali. Naglašena je odgovornost SAD-a za podršku gušenju pobune, naoružavanje i obuku gvatemalske vojske u tehnikama suzbijanja ustanka. Istaknuta je i ekstremna okrutnost nasilja u Gvatemali, posebno prema Majama, i utvrđeno je da je to sprovedeno sa namerom da se uništi društvena kohezija u njihovim zajednicama. Akti genocida su izričito pomenuti, kao i rasizam, pretvaranje žrtava u zločince i kriminalizacija socijalne borbe i žrtava. U vezi sa preporukama izveštaja, naglasicu neke od njih. Komisija je preporučila stvaranje tela koje bi, po objavljivanju izveštaja i njegovih zaključaka, nadgledalo sprovođenje preporuka i osiguralo da država izvrši napredak na tom polju. Dodatno, promovisane su mere za očuvanje sećanja na žrve, stvaranje smislenog programa reparacije, rasvetljavanje sudbine nestalih i podrška ekshumacijama, jer se veliki broj ljudi i dalje nalazi u masovnim grobnicama u Gvatemali. Promovisana je distribucija izveštaja, stvaranje komisija koja bi ispitala ponašanje vojske i bezbednosnih snaga, potreba za novom vojnom doktrinom, koja bi izmenila svoj koncept unutrašnjeg neprijatelja i prepustila unutrašnju bezbednost policiji, kao i iskorenjivanje rasizma i značaj fiskalne reforme. Gvatemala je, danas, i dalje zemlja sa najmanjim porezom u Latinskoj Americi, ako uzmemo u obzir ogromno bogatstvo elita. To je zaista šokantno, jer znači da država, zapravo, uopšte nema novca za investicije u socijalne programe.

Reakcije na izveštaj i koraci koji su usledili.

Kao što sam već objašnjavala, direktan uticaj izveštaja, kada je objavljen, bio je puno veći nego što se očekivalo, i to je zato što su očekivanja bila zaista niska. Mnogi su smatrali da će izveštaj biti veoma slab. Kada je izveštaj objavljen, sa svojim neočekivanim zaključcima, i moram ponovo da naglasim pominjanje genocida, rasizma, društvene nepravde, terorizma i uloge SAD-a, njegov uticaj je bio zaista veliki i pokrenuo je promene i stvorio nadu u društvu. Već sam rekla da je predsednik odbio da primi i prizna izveštaj, da je napustio ceremoniju na zadnja vrata, i da država do danas nije formalno prihvatila njegov sadržaj, iako jeste, u različitim prilikama, zatražila oprostaj za ono što je počinila. Ali, nikada nije priznala izveštaj, a time ni politiku koja je odgovorna za genocid, niti da je rasizam bio jedno od glavnih obeležja tog konflikta. Takođe, kada je izveštaj objavljen, iako nije imao pravnih posledica, dobitnica Nobelove nagrade za mir, Rigoberta Menču, inače pripadnik populacije Maja, podnela je tužbu za genocid pred španskim sudom, i priložila čitav izveštaj komisije kao jedan od glavnih dokaznih predmeta za svoj slučaj. Vlast je odbila da uspostavi telo koje bi promovisalo novčanu implementaciju preporuka, što ne iznenađuje, i to je jedan od razloga zašto nisu preduzeti

koraci koji bi sledili izveštaj i njegove preporuke. I, zaista je žalosno, rekla bih, to što ni država, ni MINGUA, a to je telo UN-a za verifikaciju mirovnog sporazuma, niti građansko društvo, nisu preuzeli na sebe distribuciju izveštaja, bar ne u dovoljnoj meri. To znači da smo imali potencijalno veoma moćnu alatku, koja je mogla da predoči društvu sve što se desilo i ponudi plan za promene kako bi se zaista stvorila drugačija Gvatemala, ali se niko time nije bavio. Takođe, u vezi sa civilnim društvom, čini mi se da je postojala jedna čudna stvar. Ljudi su bili toliko zadovoljni izveštajem, kao da je njime dobijena bitka. Međutim, kasnije, kada je zaista trebalo napraviti sledeći korak, kada je trebalo pogurati izveštaj, uključiti međunarodnu zajednicu, koja je, očigledno, imala veoma važnu ulogu u uspostavljanju komisije – sve to se nije odigralo na organizovan način i, čini mi se, izgubljena je prilika da se izveštaj nametne kao politički cilj i upotrebi kao politički instrument u borbi protiv onih koji su izuzeti od odgovornosti u Gvatemali. I, kao posledica toga, ako odete u Gvatemalu danas, ako odete u bilo koju biblioteku, biće vam veoma teško da nađete primerak izveštaja. Ako imate sreće, možda ćete negde naći sažet izvod, u drugačijoj formi, ali do izveštaja je zaista, zaista teško doći. Ne želim da završim a da ne naglasim da će 25. februara 2009., dakle 2009., biti navršeno deset godina od uspostavljanja komisije za istinu u Gvatemali. I, u ime Impunity Watch-a, zajedno sa društvom Gvatemale, vidim to kao istorijsku priliku da ponovo pokrenemo pitanja iz izveštaja, pogotovo danas, kada vidimo da su nalazi komisije i njene uticaj i dalje veoma bitni za društvo. Zato pravimo nalaz koji će proceniti uticaj koji je izveštaj imao u zemlji. Vratićemo se žrtvama čije smo izjave prikupili za ovaj izveštaj, i pitaćemo ih šta misle o značaju tog izveštaja za njihovo blagostanje, dostojanstvo i stvaranje drugačije Gvatemale. Prikupljamo izjave i ljudi iz štampe da bismo videli kako oni doživljavaju značaj izveštaja, i kako je on promenio način na koji pišu i razmišljaju o ratu. Sledićemo izveštaj, u vezi sa njegovim preporukama, kako bismo utvrdili koje od njih su sprovedene, i, na osnovu toga, formulisaćemo plan za čitavu zemlju, koji se tiče onih preporuka koje nisu primenjene. Brzo ću vam dati kratak pregled lekcija koje su, po meni, naučene na osnovu iskustva komisije za istinu. Mislim da je veoma važna lekcija, bar za mene, bila ta da je, tokom uspostavljanja mandata koji je, kao što sam rekla, bio oštro kritikovan od strane građanskog društva, postojala ogromna razočaranost i uverenje da je prilika izgubljena, što je takođe značilo da su mnoge građanske organizacije bilo toliko isfrustrirane mandatom da su odbile da sarađuju sa komisijom u toj istorijskoj prilici. Međutim, nije sve bilo izgubljeno u trenutku stvaranja mandata, i upravo tada je počela prava borba kako bi se osiguralo da se iz ograničenog mandata izvuče maksimum. Mislim da su članovi komisije u Gvatemali bili zaista veoma hrabri i kreativni u iskorišćavanju komisije i njenog rada u najvećoj mogućoj meri. Mislim da izveštaj pokazuje da su u tome uspeli, što je bilo veoma značajno. Takođe, mislim da bi za građansko društvo, bar u Gvatemali, to trebalo da bude preporuka, jer danas u Gvatemali postoje i drugi, slični procesi, i nove komisije, koje se stvaraju da bi se borile protiv zaštićenosti od krivičnog gonjenja, i protiv paralelnih struktura vlasti u društvu. Učesnici u tim procesima takođe misli da njihov mandat nije idealan, i zato su skloni da okrenu leđa takvim inicijativama. Ali, učestvovanjem u njima kroz ceo proces, dobijamo mogućnost da na njega utičemo i iskoristimo ga na najbolji mogući način. Naravno, već sam to rekla, učešće udruženja žrtava i međunarodnog i lokalnog civilnog društva je ključno za uspeh takvih inicijativa. Za Gvatemalu je bilo veoma važno to što su udruženja žrtava i građanske organizacije

komisiji obezbedile pristup ljudima koje su predstavljali, kako bi oni svedočili, i pristup svojim bazama podataka, koje su se pokazale kao veoma bitne za rad komisije. Mislim da je to takođe bitno u vezi sa činjenicom da je Gvatemala, po objavljivanju izveštaja, propustila priliku da formira dobru strategiju korišćenja tog instrumanta i da izvuče maksimum iz njega. Zato mislim da je važno pažljivo izgraditi strategiju, koja uključuje sve sektore društva, i koja bi pomogla u tome da se izveštaj iskoriti na najbolji mogući način. Važno pitanje, i to je moja lična frustracija, ima veze sa žrtvama, i mislim da, kada se uspostavi komisija, postoji ogromna odgovornost prema žrtvama, koja uključuje njihovu bezbednost, odnos prema njihovim očekivanjima, i sve što im se govori o tome šta treba da očekuju od komisije i njenom značaju za njihove živote, ali na način koji neće izdati njihovo poverenje, okrenuti se na kraju protiv njih samih i celo to iskustvo učinitu negativnim. Zatim, naravno, postoji pitanje rada sa žrtvama koji treba da sledi izveštaj. Mislim da nije dovoljno samo prikupiti svedočanstva, već je potrebno razviti i neku vrstu strategije kako da žrtve, pošto su dale svoje izjave, ostanu uključene u procese koji se zaista bave pitanjima suočavanja sa prošlošću. Takođe, mislim da Gvatemala predstavlja odličan primer, i pored toga što je mandat zvanične komisije bio ograničen, jer je Katolička Crkva odlučila da uspostavi svoju sopstvenu komisiju za istinu. Tako se ne oslanjamo samo na jednu jedinu priliku, već ih može biti više, i jedna inicijativa je u stanju da ojača druge, i može se razmišljati o različitim načinima koji bi obezbedili smislen pristup pitanju utvrđivanja istine, i značaju koji to ima za zemlju. I, konačno, rekla bih da je dobro, kada ste jednom uspostavili komisiju, ali i tokom njenog rada, uspostaviti neku vrstu sistema nadgledanja, kako bi se osiguralo da prilika ne bude propuštena. Mislim da građansko društvo treba da ima ulogu u tome, ali, takođe, i zemlje koje finansiraju komisiju, ili snose odgovornost za prevazilaženje ovakvih nasilnih konflikata, ali i za ozbiljno sprovođenje preporuka, za to da se nešto zaista i uradi, kada je izveštaj već napisan. To je bila moja kratka prezentacija, i veoma me interesuje da odgovorim na eventualna pitanja, i da čujem šta imate da kažete o temama kojima sam se bavila, i tome kako ih primeniti na vašu situaciju.

*

Pitanje: Interesuje me da li postoji pravni osnov za krivično gonjenje počinilaca tih zločina?

Marlies Stappers: U Gvatemali?

Pitanje: Da.

Marlies Stappers: Komisija za istinu nije imala taj mandat, zato što nije mogla da imenuje pojedince. Zato se na komisiju gledalo kao na komisiju za istorijsko rasvetljavanje činjenica, i u njenom mandatu je bilo utvrđivanje odgovornosti države, ali to nije moglo da proizvede pravne posledice, i komisija nije mogla da utvrđuje odgovornost pojedinaca. Članovi komisije su neformalno razgovarali, zajedno sa ljudima koji su pružali savete tokom stvaranja mandata, o tome da komisija, iako nije mogla da imenuje pojedince, ipak može da pruži dosta informacija, tako što bi rekla da je neka vojna jedinica bila raspoređena na nekom mestu u trenutku kada je tamo počinjen masakr. To bi pružilo osnov iz koga se, na osnovu vojnih podataka, može utvrditi ko je

bio na tom mestu, u tom trenutku. Ali, pošto vojska nikada nije saradivala sa komisijom, bilo je veoma teško doći do takvih podataka. Da smo imali komisiju koja je mogla da individualizuje odgovornost, čini mi se, njen politički značaj bi bio manji, jer ne bismo prikupili toliko broj informacija, i ne bismo bazirali svoj rad, u meri u kojoj to danas možemo, na svedočanstvima žrtava. Zato je za žrtve izveštaj komisije, možda čak i po prvi put, predstavljao osnov da poveruju kako se njihove reči ozbiljno švataju, i da se ne čuje samo glas vlasti i elite. To je bio dokument koji predstavlja zvaničnu priču, zvaničnu istoriju zemlje, u kom je njihov glas bio rukovodeći pri utvrđivanju svega šta se zaista desilo.

*

Pitanje: Ja ću postaviti pitanje na srpskom, Bogdan Ivanišević. Kako objašnjavate da je vlast, uopšte, prihvatila osnivanje te komisije, s'obzirom da, očigledno je, da je ogromna većina kršenja prava bila počinjena od strane vlasti? Koji je to bio motiv za njih, da uopšte pristanu na formiranje komisije? Da li su bili nedovoljno inteligentni, ili su bili na neki način prisiljeni da, dovedeni pred svršen čin, i ako je ovo poslednje, onda kako? Još jedno pitanje bih postavio, to je, vi ste, ako možete samo da pojasnite, to oko prihvatanja, odnosno neprihvatanja, izveštaja od strane vlasti do današnjeg dana. Rekli ste da jeste bilo nekih gestova izvinjenja, ja sam naišao na neki podatak da se, na petogodišnjicu izveštaja, tadašnji predsednik Gvatemale izvinio za kršenje prava od strane vlasti. Vi kažete da vlast ipak nije prihvatila izveštaj, tako da, ako možete samo to malo da precizirate, očigledno nije prihvatila kvalifikaciju genocida, ali nešto, pretpostavljam, jeste prihvaćeno. I, još jedno pitanje, poslednje. Koliko je nemogućnost komisije da ima pristup vladinim izvorima uticala na kvalitet nalaza iz izveštaja? Da li smatrate da neke ključne stvari nisu mogle biti kvalitetno obrađene zbog odsustva pristupa vladinim izvorima?

Marlies Stappers: Hvala. Počecu sa pitanjem o vlasti i njihovom nedostatku inteligencije. Mislim da činjenica da je vlast prihvatila uspostavljanje komisije ima različite uzroke. Prvi, očigledno, tiče se međunarodnog pritiska da se takva komisija uspostavi. I, od trenutka kada se desila tranzicija, bilo je puno društvenih zahteva da se nešto uradi po pitanju prošlosti. Mislim da je vlast toga bila veoma svesna i, pošto su želeli da u očima međunarodne zajednice ne izgledaju više kao kriminalna država, već kao država koja je zaista posvećena demokratiji, bilo je važno napraviti neki gest. Mislim da je važan faktor bio taj pritisak, zajedno sa činjenicom da je Gvatemala mala zemlja, koja bi podrškom mirovnom procesu dobila puno novca od međunarodne zajednice. Takođe, mislim da je važan faktor zašto su prihvatili komisiju za istinu bio i taj da komisija nije mogla da proizvede pravne posledice, i da pojedinci nisu mogli biti imenovani. Pošto je to bila neka druga vlada, mislim da su u svojim glavama videli to kao priliku da zločine pripišu vojnom režimu, i distanciraju se od njega. I, pošto komisije nije mogla da imenuje počiniocima, to je pravilo veliku razliku, jer su neki od počinitelja u tom trenutku i dalje bili na položajima u vlasti. Mislim da su bili sigurni da to neće imati pogubne posledice po njihovu vlast. Takođe, mislim da sve to ima veze i sa kulturom zaštićenosti od odgovornosti u Gvatemali, gde je zaista šokantno videti elite i vlast kako su potpuno ubeđeni da će biti zaštićeni od gonjenja, kao što je uvek i bio slučaj. Verovali su da će tako biti i sa ovom komisijom, i da su, posle intenzivnog lobiranja za

ograničavanje mandata, bezbedni. I, zaista, civilno društvo je verovalo da će komisija proizvesti neke zaključke, i da će onda reći da se sve to odigralo u prošlosti, i da se sada ide napred, ka budućnosti, te da prošlost treba ostaviti za sobom. Mislim da je država napravila veoma pažljiv proračun, zato što se u tranzicionoj fazi na veliki broj stvari još uvek čekalo, i krivična pravda je bila jedna od tih stvari, kao i institucionalna reforma. Tako bi, uspostavljanjem komisije, mogli da kažu da su privrženi suočavanju sa prošlošću, i ostave dobar utisak. Ali, to je, takođe, bio i način da izbegnu važnija pitanja koja su čekala razrešenje, kao što su krivična pravda i reforma institucija. To je, mislim, delimičan odgovor i na vaše pitanje o prihvatanju, odnosno neprihvatanju izveštaja, i razlozima za to. Mislim da su svi bili iznenađeni kada je komisija zaključila da je počinjen genocid, posebno ako imamo u vidu da vlada i država nisu bili spremni da obezbede informacije. Mislim da je to, takođe, dovelo do izvesnog uverenja da će biti veoma teško dati nekakve ozbiljne zaključke. U vezi sa prihvatanjem i neprihvatanjem, komisija je objavila svoj izveštaj 25. februara 1999. Dva meseca pre toga, održana je proslava mirovnog sporazuma, i to je bio prvi put da se vlada zvanično izvinila društvu za zločine koji su počinjeni. Ali, o zločinima se nije govorilo kao o nečemu što je bilo deo državne politike, već su predstavljeni, manje-više, kao povremene greške, kao nešto što država jeste uradila, ali to nije bio deo njene politike. I, naravno, to bi izgledalo drugačije da su prihvatili izveštaj. Jedna stvar je zatražiti oprostaj za zločine koji su počinjeni, a sasvim druga ako se država izvini za politiku terora, koji je namerno ciljao stanovništvo, i to sa namerom da ga, do neke mere, istrebi kroz genocid. Mislim da se, kada se vlast prvi put izvinila u decembru, u nekim krugovima već znalo da će komisija izaći sa veoma ozbiljnim zaključcima, i da bi mogla da pomene genocid. Verujem da je vlada, razmišljajući o naj mudrijoj strategiji, upravo time bila inspirisana kada je ponudila izvinjenje dva meseca ranije. Nadam se da je jasno šta želim da kažem. Bilo je i drugih prilika u kojima je vlada tražila oprostaj za zločine, ali nikada se nije obavezala onim što je sadržano u izveštaju, u vezi sa počinjenim zločinima i genocidom, i državnom politikom koja je iza toga stajala. To nije uradila, i, obzirom da se spremamo za desetogodišnjicu, zahtevaćemo od nove vlade, koja je na vlasti već godinu dana, da to konačno uradi, i zahtevaćemo od kontresa da objavi zakon kojim će utvrditi da se to zaista dogodilo, i da je izveštaj komisije deo nacionalne istorije. Treće pitanje, o pristupu podacima. To je, očigledno, bio nedostatak komisije. Nešto informacija ipak jesmo dobili. Na primer, dobili smo puno informacija kroz proces skidanja tajnosti sa podataka u SAD-u, i kroz svedočenja koja smo prikupili od ljudi iz vojske. Zatim, što je očigledno, komisija je poredila različite izvore kako bi utvrdila istinitost informacija. Tako je puno izvora korišćeno zajedno kako bi se slučajevi potvrdili. Ali, to je definitivno bio nedostatak. Čini mi se, da smo imali pristup svim dokumentima, da bismo napravili bolji izveštaj. Postoji još jedan detalj koji mi je veoma upadljiv kada je reč o saradnji države sa komisijom. Kadgod bismo tražili dokumente, posebno od vojske, bilo je veoma teško doći do tih informacija. Kada je počinjen genocid, prvo je na vlasti bila vlada Lucasa Garcie, i to je bila diktatura, i vojska je tada bila veoma povezana sa ekonomskim elitama. Kasnije je vojska napravila državni udar, Lucas Garcia je zbačen, i Rios Montt je preuzeo vlast. Rios Montt je, inače, i dalje veoma aktivan u kongresu, i do skoro je bio predsednik kongresa. Dakle, Rios Montt je preuzeo vlast, i nije bio preterano blizak bogatim elitama. Imao je drugačiju doktrinu i različitu ideju o tome šta vojska treba da radi, kao i drugačiju ideologiju. Tako za bogatu elitu Rios Montt nije

nužno bio dobar izbor. Takođe, nije bio preterano diskretan u načinu na koji je sprovodio zločine i masakre. Tako je, po dolasku Riosa Montta na vlast, postalo mnogo očiglednije, čak i međunarodnoj zajednici, da su se u Gvatemali događale strašne stvari. U vezi sa pristupom vojnoj dokumentaciji koji nam je obezbeđen, bilo je lakše dobiti informacije iz perioda Riosa Montta. Sa druge strane, veruje se da su podaci iz perioda Lucasa Garcie, kada su masakri počeli i kada je stvorena politika spaljene zemlje, kako je tada nazvana, potpuno uništeni i da nije moguće zvanično doći do vojnih dokumenata. Nezvanično, jesmo uspeali da prikupimo nešto informacija. Ali, interesantno je videti dva različita stava vlasti prema saradnji u vezi sa ta dva perioda.

*

Pitanje: Puno vam hvala za ovo predavanje. Mislim da je veoma korisno, i želeo bih da vas zamolim da nam kažete nešto o društvenoj strukturi Gvatemale. Rekli ste nam da je 83 posto žrtava pripadalo stanovništvu Maja, pa me interesuje koliki udeo Maje imaju u populaciji Gvatemale. I, u vezi sa tim, iz vašeg predavanja čini mi se očiglednim da su politička i ekonomska elita u Gvatemali zapravo jedna ista elita, ako sam dobro shvatio, i da je tako bilo i za vreme hladnog rata. Zašto je tako? Da li je to povezano sa ulogom SAD-a u Gvatemali danas, i da li mislite da lider demokratskog sveta može uspešnije da promovise ljudska prava širom sveta ako se to uradi uspešno u Latinskoj Americi? Hvala vam.

Marlies Stappers: U Gvatemali, u ovom trenutku, cifre variraju u zavisnosti od izvora, ali, manje-više, Maje predstavljaju oko 56 posto populacije. Većina populacije su Maje, i oni uglavnom žive u ruralnim područjima. Mada, tokom rata, veliki broj njih je raseljen i sada, kao izbeglice, žive u glavnom gradu. Kao što ste rekli, sasvim opravdano, mislim da se socijalna struktura Gvatemale nije ziaista promenila od perioda konflikta, i ona je najvećim delom formirana tokom kolonijalnog perioda, kada je raspodela moći bila strukturirana. To je nešto što je i danas prisutno, a razlog za to, čini mi se, stoji vezi sa onim što sam pokušala da opišem kao fazu tranzicije. Elite, velikim delom, kontrolišu državu i danas, i država se ne bavi potrebama društva, koje je propustilo priliku da stvori državu koja će brinuti o potrebama svog najugroženijeg stanovništva, već nastavlja da služi interesima bogatih. Kada, na primer, posmatramo zaštićenost od krivičnog gonjenja u Gvatemali, videćemo da je tokom konflikta bilo puno zločina, ali da je danas taj broj još veći nego tokom rata. Kao što sam rekla, Gvatemala ima populaciju od 15 miliona ljudi, i, dnevno, 20 ljudi, manje ili više, biva ubijeno kao posledica nasilja. Od svih tih ubistava, oko 95 posto nikada nije krivično gonjeno. Kada je reč o bogatoj eliti, ako se desi, recimo, otmica nekog od njenih pripadnika, ili ako nešto šteti njenim interesima, država tada funkcioniše veoma jasno. Veoma interesantan je primer policijske akcije kada siromašni Indijanci, koji nemaju zemlju, upadnu na imanja bogatih, koja oni ne koriste. Tada policija reaguje momentalno, velikim snagama, i izbacuje te ljude sa imanja na veoma nasilan način, kako bi zaštitila interese bogate elite. To je, nažalost, nešto što se događa i danas. I, naravno, kada govorimo o ulozi SAD-a danas, pošto živimo u periodu neo-liberalizma i globalizacije, vidimo da su Gvatemala i Latinska Amerika primamljiva tržišta za SAD, ali i za bogatu elitu, koja želi pristup stranim tržištima. To je nešto što ima veliki uticaj na stanje u Gvatemali, i još jedna komponenta koja vrši pritisak na društvenu strukturu Gvatemale. Ironično je da, ako pogledamo mape

genocida i mesta na kojima su počinjeni masakri tokom rata, a to su područja u kojima živi starosedelačko stanovništvo, možemo da vidimo kako se te mape velikim delom poklapaju sa mapama prirodnih resursa. Nafta, zlato, štagod. U tim mestima sprovodi se veoma oštra politika države prema starosedelačkom stanovništvu, koje se odupire naftnim kompanijama i rudnicima, zato što oni direktno ugrožavaju njihov tradicionalni način života, koji je zasnovan na manjoj, seoskoj ekonomiji, na *milpi* i malim proizvodima. To je neodrživo zbog interesa globalizacije i velikih tržišta, i vidimo da bogate porodice kupuju zemlju starosedelačkog stanovništva, u najboljem slučaju, ili je prevarom otimaju zbog svakakvih zakonskih problema sa tapijama. To je novi oblik u kom se društvena nepravda, kao i u prošlosti, nastavlja do danas, sa novim oblicima nasilja, ali istom logikom iza sebe. Zatim, postoji taj veliki problem tradicionalno slabog pravnog sistema u Gvatemali, kojim se elita štiti i opravdava u svojoj praksi represije socijalne pravde. Taj slab pravni sistem je danas veliki problem u Gvatemali, do te mere da je Gvatemala veoma blizu toga da bude smatrana neuspešnom državom. To je, takođe, dovelo do promena, kojima elite nisu tako zadovoljne, i to je pojava organizovanog kriminala. Dok se u Meksiku i Kolumbiji vodi rat protiv organizovanog kriminala, u Gvatemali je on zaštićen. Na Gvatemalu se sada gleda kao na raj bez krivične odgovornosti. Vidimo da sve te kriminalne grupe dolaze u Gvatemalu, da je ona savršena zemlja za prenos droge, itd. Sve to je Gvatemalu naglo pretvorilo u narko-državu, dok problemi iz prošlosti nisu rešeni. Kombinacija nedostatka pravde, ekstremnog siromaštva koje se povećava i nasilja kao posledice rata jer je zemlja prepuna oružja – svi ti faktori zajedno čine zemlju veoma eksplozivnom i teškom za kontrolu, i organizovani kriminal od toga zaista ima koristi. Uz sve to, a ovo je takođe u vezi sa ulogom SAD-a, mnogi ljudi iz Gvatemale su prebegli u Meksiko, i odatle, ilegalno, prešli u SAD u potrazi za boljim životom. Tamo su se spojili sa takozvanim *maras*, bandama, koje su se kasnije vraćale u Latinsku Ameriku, i to je veliki problem. Reč je regionalnom fenomenu u centralnoj Americi, i on je izazvao dosta nasilja, pogotovo kod mladih, koji, bez ikakve perspektive za bolji život, sada doživljavaju te bande kao jedinu alternativu. Te bande se spajaju sa organizovanim kriminalom, koji ih upotrebljava za kriminalne radnje i vršenje nasilja. To znači da stanovništvo živi u konstantnom strahu. Tim strahom, opet, manipuliše bivši vojni kadar, koji je sada veoma uključen u organizovani kriminal, i koji koristi te bande i nasilje da bi sprovodio teror i širio strah. To dovodi do toga da je jedini cilj stanovništva da preživljava od dana do dana, i ono se definitivno ne bavi problemima iz prošlosti. Ako dođete u Gvatemalu i pitate kako da se sa tim izađe na kraj, ljudi će vas gledati kao da ste pomenuli interesantnu temu, ali koja je za ljude koji nemaju šta pametnije da rade, jer oni moraju da gledaju kako će preživeti taj jedan dan. To je izuzetno komplikovana kombinacija faktora kojima se treba baviti. SAD danas, rekla bih, imaju dvosmisleni ulogu. Sa jedne strane postoji to pitanje globalizacije i tržišta, i, naravno, organizovanog kriminala i bandi, *maras*, i ono je za SAD veoma značajno. Sa druge strane, oni u ovom trenutku investiraju puno u razne reformske programe, i u jačanje vojske i policije, tako da SAD doprinose i na pozitivan način. U Gvatemali se trenutno sprovodi veoma interesantna inicijativa u vezi sa nepostojanjem krivične odgovornosti u post-konfliktnoj situaciji, koja sada uključuje organizovani kriminal i rasprostranjeno nasilje u zemlji. U jednom trenutku, u Gvatemali su čak ubijeni i parlamentarci iz El Salvadora, i tada je međunarodna zajednica videla Gvatemalu kao neuspešnu državu, i odlučila da nešto po tom pitanju uradi. Tako je stvorena nova

komisija u Gvatemali. To je hibridna komisija u kojoj učestvuju UN i Gvatemala. Ona treba da istraži paralelne strukture u Gvatemali i tajni bezbednosni aparat, koji su deo državnih struktura, i koji državu koriste kako bi pomogli organizovanom kriminalu, koji su uključeni u trgovinu ljudima, drogom, etnička čišćenja, povrede ljudskih prava, ubistva sudija, šta god vam padne na pamet. Tako ova komisija, koja sada postoji već godinu dana, istražuje paralelne strukture, i kada budu prikupili informacije, u saradnji sa državnim tužiocem Gvatemale, pokušaće da podignu optužbe koje će uključivati ključne ljude i institucije koje omogućavaju izuzetost od krivičnog gonjenja. Ljudi su prilično sigurni da će komisija, iako njen mandat nije prošlost, istragom stići do bivšeg vojnog kadra i njime se baviti. Komisija je već javnosti poručila, pošto u svom radu zavisi od saradnje sa državnim institucijama, da konkretne osobe na položajima u vlasti, policajci ili javni tužioci, aktivno sprečavaju rad komisije, i da zato moraju biti sklonjeni sa tih položaja. Mislim da je ta inicijativa jedan novi, interesantan model, koji bi u Gvatemali mogao donekle biti uspešan.

*

Pitanje: Nadam se da niste umorni. Hvala vam na ova dva sata tokom kojih ste, bez predaha, govorili. Pretpostavljam da se nacionalni program reparacije nikada nije sproveo. Jeste? Da li biste, onda, mogli da nam kažete više o njemu? To je moje prvo pitanje, zato što mi se čini da je lakše obezbediti odštetu, nego se izboriti sa zaštitom od krivične odgovornosti. Drugo pitanje se tiče bezbednosti. Verovatno je potrebno puno hrabrosti da bi se radilo u komisiji, i interesuje me da li ste ikada napadnuti ili vam je prečeno, i da li ste misli da ste u opasnosti, ili nešto slično. To se odnosi i na komisiju koja je sada aktivna. Pitam se, kako ste izlazili na kraj sa tim?

Marlies Stappers: U mom iskustvu kao član komisije? Program reparacija postoji tri godine, i mislim, poredeći Gvatemalu sa Srbijom, da je bilo nekakvog napretka u vezi sa pitanjem utvrđivanja istine i odštete, ali ne i sa krivičnom pravdom i reformom institucija. Mislim da je zbog toga državi bilo lakše da se bavi utvrđivanjem istine i reparacijama, zato što to ne zadire u strukture koje su odgovorne za nasilje, i ukoliko bi se one promenile, zapravo bi cela zemlja morala da se menja, dok im reparacija nije predstavljala veliki problem. Pogotovo ako znamo da novac za program reparacije obezbeđuje međunarodna zajednica. Program reparacije, a ovo kažem bez namere da budem preterano negativna, jer mislim da je dobro što postoji, bilo je veoma komplikovano uspostaviti, i, biću iskrena, veliku odgovornost za to snosi građansko društvo, koje je tu zaista zabrljalo. Civilno društvo, koje je bilo povezano sa gerilom i uključeno u konflikt, i koje je sada evoluiralo u građansko društvo, bilo je u velikoj meri traumatizovano ratom. To je bila jedna od taktika, stvaranje podela u građanskom društvu kako bi se širila paranoja, i kako niko nikome ne bi verovao. To građansko društvo je veoma podeljeno, i to prema pripadnosti gerili. Ukoliko niste bili uključeni u gerilu, deo građanskog društva koji jeste vas neće ozbiljno švatati. Pomalo uprošćavam opis, ali, uopšteno, to je tako izgledalo. Kada je program reparacije pokrenut, on je predstavljao nešto za šta se građansko društvo snažno borilo. Odmah je izbio politički sukob između dve strane građanskog društva koje su želele kontrolu nad programom za deo populacije koji su predstavljale. Bilo je veoma tužno videti kako je, preko leđa žrtava, cela stvar pretvorena u politički sukob u građanskom društvu. Program je počeo

kao inicijativa koju je kontrolisalo civilno društvo. Ne sećam se tačno kada je to bilo, ali postojao prilično veliki budžet. U naredne dve godine nisu bili u stanju da potroše ni jedan jedini cent na žrtve u okviru tog programa. Tada se umešala država, koja je optužila civilno društvo da je nesposobno i preuzela kontrolu nad programom. Program je i dalje u neredu, ali sada funkcioniše bolje u svom poslu. Zato što je stvoren državnim sporazumom, ali nikada nije ratifikovan od strane kongresa, program ima veoma labav zakonski okvir. To otežava koordinaciju posla komisije za reparacije sa raznim državnim institucijama, jer je za to potreban drugačiji zakonski okvir. Tako se, za sada, sve svodi na isplatu čekova žrtvama. Neke od njih su time veoma zadovoljne, zato što žive u ekstremnom siromaštvu, dok druge to doživljavaju kao uvredu, jer veruju da, ako prime ček, time jedu svoje pobijene članove porodice. To je i dalje veoma komplikovano pitanje. Ono što ga čini još komplikovanim, jeste činjenica da je vlast tokom rata, kao što sam rekla, stvorila PAC, paravojne grupe u zajednicama koje su vršile masakre nad populacijom kojoj su i same pripadale. Iako je PAC zvanično ukinut posle rata, on i dalje nosi poluge moći u društvu, u kontekstu militarizovanog mentaliteta u zajednicama. Oni kontrolišu program, i često su na čelu tih zajednica. Kada je počela rasprava o reparacijama, oni su takođe izašli sa svojim zahtevima, i odmah su se organizovali na veoma nasilan način, nanoseći štetu i otimajući ljude, i tražili su da im se isplati odšteta zato što su radili za zemlju i državu. Tragično je da se za vreme vlade Riosa Montta, koji je pokušavao da postane predsednik, ali za to nije imao zakonski osnov pa je bio drugi čovek u vlasti, počelo sa isplaćivanjem novca PAC-u. Tako je PAC do danas primio veću odštetu od žrtava genocida, i to je, očigledno, veoma ciničan i tragičan aspekt programa reparacije. I, šta je bilo vaše drugo pitanje? Ah, bezbednost, da. Pa, očigledno, moja koža je prilično bela, ja sam dosta visoka i delujem kao predstavnik međunarodne zajednice, a to vas u zemlji kao što je Gvatemala čini prilično bezbednim. Međutim, zato što sam radila u udaljenim zajednicama, i u tim mestima, u kojima vladaju lokalne strukture moći, ljudi su manje svesni toga šta takav izgled navodno predstavlja. Tako smo u tim zajednicama mogli da osetimo tenziju i potencijalnu pretnju. Bilo je trenutaka kada su mi rekli da će me linčovati, ali... to se nije desilo. Ali, bilo je moguće osetiti pretnju, i to nije bila baš prijatna situacija. Takođe, kada sam radila u glavnom gradu, i dok sam pisala izveštaj, poglavlje o društvenim i psihološkim posledicama terora nad populacijom, počela sam da primam pretnje smrću. To je značilo da sam dobro radila na izveštaju... To se događalo mnogima od nas, ali nismo bili u strahu, niti verujem da su naši životi bili u opasnosti.

*

Pitanje: Izvinite, samo, veoma kratko, interesuje me da li je načinjen napredak u potrazi za ostacima nestalih osoba?

Marlies Stappers: Bilo je dosta napretka u pogledu ekshumacija. Bilo je, vremenom, tri-četiri građanske organizacije koje su se bavile ekshumacijama, tako da je puno grobnica, masovnih grobnica, otkopano, i to je dovelo do neke vrste otkrivanja ostataka nestalih osoba. U vezi sa nestalim osobama koje se ne nalaze u masovnim grobnicama, nikakav napredak nije ostvaren. To je jedno od pitanja na kom država nije uradila apsolutno ništa.

Ljiljana Hellman: Ako nema više pitanja, ja bih se zahvalila Marlies na, stvarno, dvostatnom, teškom radu i predavanju, a sve bih pozvala na posluženje i kafu koji se nalaze ispred. Oni koji su doputovali van Beograda imaće, moći će da im budu refundirani troškovi, takođe ispred. Hvala svima.

Marlies Stappers: Nadam se da ćete me obavestavati o vašoj REKOM inicijativi.